

Přežili Hitlera, ale Stalin je dorazil

Chcete mít další argument do diskuse, zda byl horší nacistický, anebo komunistický režim?

Spiklenci Friedricha Bruegela konečně vycházejí v českém prostoru. Tento pražský román byl napsán německy v roce 1949.

ONDŘEJ HORÁK

literární kritik

Poválečné trojletí 1945–1948 je temným klínem uprostřed těla 20. století. Z dnešního pohledu se zdají tyto roky především obdobím divokého zmatku a zmatení. Najednou jako by bylo těžké určit, kdo je dobrý a kdo je špatný. Ti, kdo o sobě tvrdili, že jsou dobří, dělali špatnosti. A ti, co se chovali slušně, byli kolikrát označeni za ty špatné, protože se to těm druhým hodilo – kvůli národnosti či politické příslušnosti. Dále jako by byli mnozí uštknuti únavou z války: jedni se proto naivně přichýlili k vízi, že zítřka se bude tančit všude, za čímž se skrýval komunistický teror. A druzí zas byli válkou natolik vyčerpaní, že nebyli fakticky připraveni na další boj či chybně nepředpokládali, že jejich zkušenosti jsou v nové době k ničemu, ba naopak přitěží, jelikož jim dávají falešný pocit, že to „umí“, že to již jednou zvládli, tak to zvládnou i podruhé. V neposlední řadě se těmto lidem stojícím proti KSČ nechťelo nechávat republiku na holičkách, případně po tak krátké době znovu odcházet do exilu.

Taky tvůrce *Spiklenců* opustil československé diplomatické služby až na začátku roku 1949 a do jara tohoto roku potom rovněž zasadil děj svého románu, jež napsal už ve švýcarském exilu. Později se přesunul do Londýna, kde předtím strávil válku. Friedrich Bruegel (1897–1955) se narodil ve Vídni do židovské rodiny, pocházející z Velkého Meziříčí, a posléze žil též v Praze.

Ostatně román, který napsal ihned po odchodu do druhého exilu, je velkou poctou městu na Vltavě: „Na Jiráskově mostě se zastavil a zadíval se k Hradčánům. Hrad se tam rozkládal do šířky a byl temný, jen několik oken svítilo. Za ním se vypínala k nebi věž Svatého Víta. Nalevo byl kopec se Strahovským klášteřem a úplně vlevo Petřín, kterému Němci říkali Laurenziberg. Heroická koncentrace dějin, pomyslel si Jan. Tam pobývala knížata a králové, Přemyslovci a Habsburkové, pak první prezident, pak jeho následovník, pak Hitler a Heydrich, pak zase ten druhý, vítězný prezident, a teď ten člověk s mnoha tituly, učitel, vůdce, prezident republiky a předseda strany.“

Mráz z osmého oddělení

Spiklenci vycházeli v roce 1951 v Curychu nejprve na pokračování v novinách, poté byli publikováni knižně. O rok později byl v Londýně zveřejněn jejich anglický překlad. Nyní, po pětasedmdesáti letech, se tak konečně objevila česká verze. Nakladatelství Sterne román vydalo v překladu Jiřího Stromšíka a je to velká literární událost. Ale možná to pro někoho bude velmi nepříjemné připomenutí, neboť *Spiklenci* dosvědčují, že propojení českého prostoru a německého jazyka trvalo i po válce a vydalo plody, které dodnes nejsou rozhodně marginální, ba právě naopak. Přičemž román Friedricha Bruegela může obdobně posloužit jako pádný argument v debatě, zda se bratři Mašíni nemohli vůči představitelům komunistického režimu chovat jemněji, když oni se – nejen – vůči nim chovali tak bezohledně.

Kdybychom chtěli *Spiklence* honem někam zařadit, bylo by to dobou zachycenou v románu asi někam mezi *Zbábělce* (1958) a *Konec nylonového věku* (1967) Josefa Škvoreckého, *Kde život náš je v půli se svou poutí* (1966) Josefa Jedličky, *Jarmilku* (1952) Bohumila Hrabala a *Psovoda Geržu* (z poloviny padesátých let) Jana Zábrany. Ovšem úplně nejbližší mají *Spiklenci* k románu, který byl napsán v téže roce, tedy 1949, stvořil jej spisovatel, jenž rovněž pracoval v československých diplomatických službách

a jenž je taktéž opustil a odešel do druhého exilu. A další shoda okolností: tento román vyšel taky poprvé v roce 1951, a to v dánském překladu – ještě před tím anglickým a před českým originálem.

Ano, jedná se o *Nezvěstného* Egonu Hostovského, jímž kdysi v polovině dvadesátých let bylo otevřeno vydávání spisů tohoto „cizince hledajícího byt“. *Nezvěstný* se odehrává v Praze o rok dříve než *Spiklenci*. A zatímco v něm na Masarykově nádraží začínáme, ve *Spiklencích* je jeden z hlavních hrdinů tamtéž zatčen. Egonu Hostovskému se v obou případech exilu podařilo dosáhnout amerických břehů, to jeho hrdina Erik Brunner tolik štěstí neměl. Navzdory všem přímluvám a sňatku s árijkou musel nakonec v únoru 1944 nastoupit do transportu: „Ach ovšem, touhle aleji si šel v únoru 1944 pro smrt.“ To už je ale minulost, nyní směřuje do Černínského paláce, kde pracuje. Dokonce ho pozdraví sám ministr Jan Masaryk. *Nezvěstný* nevyznívá tak tíživě jako *Spiklenci*, přesto si tu nikdo nedělá žádné iluze: „Jedno bylo zřejmé: osmé oddělení ministerstva vnitra zmrazovalo husí kůži nekomunisty právě tak jako komunisty.“

Mezi nepřáteli a práskací

V *Nezvěstném* je pod svým jménem zmíněn i americký velvyslanec Steinhardt. O něm se můžeme nyní v nové knize Pavla Kosatika *O tom Benešovi* dočíst: „Steinhardt popsal Čechy jako malý národ, v kterém jeho nepočetnost vypěstovala takové povahové vlastnosti jako ohebnost, přílišnou přizpůsobivost apod. Je jim vlastní dvojaké chování, vítězí, dokážou-li popudit souseda proti sousedovi.“ A ještě než se vrhneme na *Spiklence* – mimochodem vrcholný poválečný román Egonu Hostovského se jmenuje *Všeobecné spiknutí* –, bude dobré dodat další výraznou ingredienci temného historické-

ho klínu. O druhém československém prezidentovi Pavel Kosatík píše: „Asi základní pro pochopení Benešova chování v letech 1945–1948 je, že na rozdíl od předchozích tří dekád přestal být v tomto období aktivním tvůrcem dějin. Stal se jejich obětí. Byl slabý.“

Román může posloužit jako argument v debatě, zda se bratři Mašíni nemohli k představitelům komunistického režimu chovat jemněji, když se komunisté chovali tak bezohledně.

Spiklenci mají napínavý základ. Na začátku stojí atentát na vysokého komunistického aparátčíka z tajného oddělení. Příznačné zde je to, že je vše rozmytý. Ti, co byli s námi, jsou teď proti nám. A to, že jsme se odhodlali k činu, neznamená, že nesloužíme protivníkovi a že za to nezplatíme životem. Román si udržuje tempo a napínavost navzdory tomu, že pokud bychom se na to podívali s chladnou distancí a znalostí tehdejší atmosféry, od začátku bychom jasně věděli, že nikdo nemá šanci.

Pro odbojáře může být matoucí, že kulisy jsou totožné a doba se posunula jen o pár let. Avšak jak již bylo řečeno, změnila se pouze atmosféra a nepřítel, nýbrž i oni samotní. Mají více zkušeností, ovšem tím, že je člověk neustále verbálně opakuje – v horším případě vyzdvihuje –, možná jen zakrývá fakt, že si není jist tím, že by je dokázal účinně použít

s časovým odstupem. Též proto, že mnohdy je instinktivní chování vhodnější než to spoléhající se na nedávné děje. Neboť nedávno je v nedohlednu.

Jan Horák, jeden z atentátníků, si tak pro sebe, když je ponechán bez kontaktu a u něj doma už byli evidentně policisté, ve smíchovské kavárně říká: „Když byli v zemi Němci a jejich teror, jedno nám pomáhalo: byli snáze rozpoznatelní, než je náš protihráč dnes. Rozpoznávali jsme je podle jejich jazyka. Podle nářečí jsme mohli zjistit, ze které části Říše pocházejí. Byli mezi námi samozřejmě zrádci, ale vcelku bylo tenkrát snazší se krýt než dnes. Dnes jsou ti druzí dobře maskovaní a mají zkušenosti ze všech podzemních bojů v Evropě. Dnes nám nepomůže jazyk, dnes může být nepřítelem nejlepší přítel. A pak: pomahači, které Němci u nás nacházeli, jim přísluhovali za peníze a výhody a skoro každý z nich po nás pošilhal a měl již alibi pro pozdější dobu. Mezi pomahači dnešních mocipánů je hodně takových, kteří jsou proti nám, protože naši věc pokládají za nesprávnou, stejně jako my tu jejich.“

Doznání a katův pomocník

Jako by bohaté zkušenosti vedly až k naprosté naivitě. Jan se nechá pohnout k činu a teprve později mu začne být divné, jak fungovala odbojová organizace, k níž byl napojen jediným přítelem z války, s nímž dlel na Pankráci. Obdobně naivně si po dlouhém promýšlení dojde na Masarykovo nádraží pro snadné zatčení. Přitom mohl dávno odejít do exilu, zvláště když jeho strýc žije ve Francii. Nakonec nebohý starý strýc naopak musí jet do Prahy, aby se pokusil Jana zachránit, ale neprozradíme žádné tajemství, jelikož *Spiklenci* jsou v tomto směru románem nemilosrdně realistickým, že Janovi není pomoci. V závěru ho policisté odvázejí příznačně kolem Heydrichovy zatáč-

ky do Terezína, kde jeho cesta končí. Kdo jsou vůbec titulní *Spiklenci* – která strana?

Spoustu podstatných věcí se ve *Spiklencích* dozvídáme v retrospektivních samomluvách nebo během rozhovorů. Ty vyznívají někdy méně, jindy více nemotorně. A podobně překvapí, že Jan se na cestě ze Smíchova – kde se nedočká svého druhu, neboť ten je už ve vězení – k Masarykovu nádraží staví nejdřív na večeři ve Slavii a později ještě v další kavárně v Panské. Tam potkává Helenu, jež ho platonicky miluje a jejíž bratr je rovněž v odboji. Jaká náhoda! Navíc v napjaté atmosféře, kdy je Jan velmi obezřetný, se najednou dá s Helenou na tomto veřejném místě do dlouhého, intimního hovoru... Ano, autor to tak potřeboval, aby osvětlil řadu detailů.

Je vůbec příznačné, že strana atentátníků či řekněme demokratického odboje tu příliš mnoho mluví. Ne snad, že by cosi profekla, či dokonce donášela, nýbrž v tom smyslu, že pořád věří, že slova mají v této atmosféře nějakou váhu: „Vaším oborem je správní, nikoli trestní právo, přesto však patrně víte, že není na mně, abych dokazoval svou nevinu, nýbrž že vyšetřování musí dokázat mou vinu, pakliže vůbec ještě platí nějaké právní principy. Protože toho vyšetřování není schopno, snaží se ze mne vynutit doznání. Možná, doktore Kudrno, vůbec nevíte, že vás používají jako nástroj k vynucování doznání. Jako katova pomocníka.“ Dodejme, že za českými katy pochoptelně stojí sovětský poradce.

Obdobně jako nepochopení ducha doby vyznívá epizoda, kdy si Jan s Helenou ve zmíněné kavárně vypráví kabáty a druhý atentátník je pro zvrhnutí dopaden bez kabátu: nechá jej v kině, kde ho okamžitě šikovný zaměstnanec „znárodní“ pro sebe. Tato výměna či absence kabátů policisty nepatrně zmate, ale jinak je to směšný úskok, jelikož se nacházíme v době, kdy se kabáty převlékají úplně jinak.

Švejka a Čapkovy kapsy

Ve *Spiklencích* najdeme i pozoruhodné odkazy: „Referující odpověděl s narážkou na Haškova *Švejka*: ‚To se rozumí, na takového důležitého člověka si nevzali obyčejný revolver, ale něco lepšího.‘ Všichni tři se tiše zasmáli.“ Ano, možná by se zde dala najít spojitost se slavným románem ve skutečnosti, že pro střední Evropu ve 20. století je pobyt ve vězení čímsi běžným. Stejně tak by bylo možné porovnat mluvenost, i když v Haškově románu má naprosto jinou funkci než ve *Spiklencích*. A taky než v „kapesních“ povídkách Karla Čapka, jež jsou v románu Friedricha Bruegela taktéž zmíněny.

Po pětasedmdesáti letech se tak *Spiklenci* vrací domů. Protože navzdory tomu, že byli napsáni německy a v exilu, jsou součástí zdejšího prostoru. Navíc když pojednávají o období, jež v české literatuře není významně zastoupeno: o to je toto dílo potřebnější. Román Friedricha Bruegela není literárně nijak výbojný, autor se snažil především zachytit tehdejší beznadějnou atmosféru, píše solidně, realisticky. Patrně již v době vzniku působil román poněkud staromódně, nicméně nyní můžeme říct, že i po těch desítkách let je stále živý a platný. Třeba jen proto, že nám připomíná, že jsme provincií, která si může ukrotit krk, aby zachytila něco, co by mohla bezchybně napodobovat: „Víte, že znám a miluju Francii, ale šťve mě vždycky, že – jak se u nás říká – v Praze roztahujeme deštníky, když prší v Paříži.“

KNIHA TÝDNE

Spiklenci

Friedrich Bruegel

V překladu Jiřího Stromšíka vydalo nakladatelství Sterne, Praha 2026. 360 stran.

Období pod Stalinovým dohledem.

FOTO PROFIMEDIA